

TÜRKİYE’DE DEMOKRASİYE GEÇİŞ AŞAMASINDA CHP-DP İLİŞKİLERİ (1946-1950)

Fatmanur ALHANLIOĞLU¹ Selami ERDOĞAN²

Makale Bilgisi

Geliş : 17/03/2025
Düzeltilme : 30/04/2025
Kabul : 24/06/2025

Anahtar Kelimeler:

Demokrat Parti,
Cumhuriyet Halk Partisi,
Çok Partili Hayat

JEL Kodları: H10, H11,
H83

Özet

Türk siyasi tarihinde hem Osmanlı Devleti’nin hem de Cumhuriyet döneminin elitleri Anayasa ve Parlamento için çaba göstermişlerdir. 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanı ile ilk defa çok partili seçimlerin yapıldığı görülmektedir. Cumhuriyet rejimine geçildikten sonra da iki defa demokrasiye geçiş denemesi yapılmıştır, bu denemeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. II. Dünya Savaşı’nın bitişiyle birlikte Türkiye iç ve dış faktörlerin etkisi ile önce 1946 yılında ardından 1950 yılında çok partili demokratik sisteme geçiş teşebbüsünde bulunmuştur. 1946 yılındaki seçim anti-demokratik bir ortamda yapılmış olsa bile 1950 yılında yapılan seçim dürüst ve demokratik bir seçim olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve muhalefet partisinin lideri Celal Bayar’ın önemli rol oynadığını vurgulamak gerekmektedir. Başlangıçta, her iki parti arasında iyi ilişkiler kurulmuş olsa bile, zaman ilerledikçe iki parti arasında ilişkiler gerginleşmiş ve ipler kopma noktasına gelmiştir. Bununla birlikte, hem İnönü hem de Bayar kendi partileri içerisindeki sertlik yanlısı grupları pasifize etmeyi başarmışlardır. Böylece, Türk Demokrasisi önemli bir engelden kurtulmuştur. Bu çalışmada, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti’nin 1946-1950 arasındaki inişli çıkışlı ilişkileri analiz edilecektir. Ayrıca, 1950 yılında başarılı bir demokrasiye geçiş yapılmasına katkıda bulunan aktörler üzerinde durulacaktır.

RPP-DP RELATIONS DURING THE TRANSITION TO DEMOCRACY IN TÜRKİYE (1946-1950)

Article Info

Received : 17/03/2025
Revised : 30/04/2025
Accepted : 24/06/2025

Keywords:

Democrat Party, Republican
People’s Party, Multi-Party
Regime

JEL Codes: H10, H11, H83

Abstract

In Turkish political history, both the Ottoman Empire and the elites of the Republican era made efforts for the Constitution and Parliament. With the declaration of the Constitutional Era II in 1908, it is seen that multi-party elections were held for the first time. After the transition to the Republican regime, two attempts were made to transition to democracy, but these attempts were unsuccessful. With the end of the World War II, Türkiye attempted to transition to a multi-party democratic system first in 1946 and then in 1950 under the influence of internal and external factors. Although the election in 1946 was held in an anti-democratic environment, the election held in 1950 is considered an honest and democratic election. In this context, it is necessary to emphasize that President İsmet İnönü and the leader of the opposition party, Celal Bayar, played an important role. Although good relations were established between the two parties in the beginning, relations between the two parties became tense as time went on and relations between the two parties came to a breaking point. However, both İnönü and Bayar managed to pacify the hardline groups within their own parties. Thus, Turkish Democracy was freed from an important obstacle. In this study, the ups and downs of the Republican People’s Party and the Democrat Party between 1946 and 1950 will be analyzed. In addition, the actors who contributed to the successful transition to democracy in 1950 will be emphasized.

¹ Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi, f.alhanlioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0293-2755

² Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, selamierdogan@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2245-4105

GİRİŞ

Türkiye'nin demokrasi geçmişi pek çok ülkeye göre oldukça derinlere dayanmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde 1876 yılında başlayan demokratik kurumların (parlamento ve anayasa) oluşturulma süreci erken Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Tek partili dönem olarak da isimlendirilen bu süreçte, önce 1924 ve daha sonra 1930 yılında olmak üzere iki kez çok partili döneme geçiş denemesinin yapıldığı bilinmektedir. Başta Atatürk olmak üzere tek parti döneminin yöneticileri genel olarak çok partili sistemi getirmek istemekteydiler.

Öte yandan, 1930'lu yıllar hem dünya ekonomik buhranının yaşandığı ve bu nedenle, en başta ekonomi olmak üzere devlet müdahaleciliğinin öne çıktığı, hem de totaliter rejimlerin saldırgan politikaları nedeniyle, dünyada savaş rüzgarlarının estiği bir dönem olarak dikkat çekmiştir. Nihayetinde, 1 Eylül 1939 tarihinde Hitlerin Polonya'ya saldırısı ile II. Dünya Savaşı başlamıştır (Armaoğlu, 2023: 275). II. Dünya Savaşı sürecinde tarafsız bir politika yürütmeye çalışan, tüm baskılara rağmen bu savaşa girmemekte direnen ve bunu başaran Türkiye savaş bitince ortaya çıkan tablo karşısında bir tercih yapmak zorunda kalmıştır.

II. Dünya Savaşı'nı kazanan ülkelerden biri olan ve komünist bir rejimle yönetilen SSCB Türkiye Cumhuriyeti'nden toprak ve üs talebinde bulunmuştur. Kabul edilmesi imkansız olan bu talepler karşısında, kendi güvenliğini sağlamak için bir ittifak arayışı içine giren Türkiye Batı Blokuna yaklaşmak dışında başka bir seçenek bulamamıştır. Açıkçası, savaş sonrası süreçte Batı Blokunun lideri durumunda olan ABD "komünist ideoloji"yi ve SSCB yayılmacılığını Türkiye ve Yunanistan gibi ülkeler dahil olmak üzere, Avrupa devletleri için bir tehdit olarak görmekteydi (Sander, 2003: 252-258). Bu bakımdan, ABD ve Türkiye'nin o dönemki çıkarlarının örtüştüğünü söylemek mümkün görünmektedir. Zaten, Türkiye 1945 yılı içerisinde savaş bitmek üzereyken Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek tarafını net bir şekilde belli etmişti. Bu sayede, önce San Francisco Konferansına çağrıldı ve devamında Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden biri olarak dünya siyasetinde yer edindi. II. Dünya Savaşı'nın bitişiyle birlikte yeni bir dünya düzeni kurulmaktaydı. Savaş sonrası dönemde Batı ülkeleri ile birlikte hareket etmeye özen gösteren Türkiye bir yandan da kendi iç dinamiklerini bu yeni döneme uygun hale getirme çabası içerisine girdi. Bu bağlamda yapılması gereken en etkili icraatlardan birisi de siyasal sistemimizi batı ittifakı ile uyumlu hale getirmektir. Böylece, hem içerisinde yer almak istenilen batı ittifakına güçlü mesaj verilmiş olacak hem de uzun süredir tek parti döneminde uygulanan politikalar nedeniyle hoşnutsuzluk yaşayan kesimler yatıştırılmış olacaktı. CHP liderliği demokrasiye geçiş sürecinin kendi kontrolünde olmasını istiyordu. Atatürk devrimlerini tehlikeye atmayacak bir muhalif partinin kurulmasını teşvik edecekti. O günlerde, muhalefet partisinin kurulması için çok uygun bir ortamın oluştuğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Kurulacak parti (Demokrat Parti) her ne kadar CHP'nin icazetini alarak kurulan bir muhalefet partisi olsa da ilerleyen süreçte toplumsal koşulların da dayatmasıyla birlikte iki parti arasındaki ilişkiler çok gergin süreçlerden geçerken ipler zaman zaman kopma aşamasına gelecektir. Bu noktada, CHP lideri İsmet İnönü ve Demokrat Parti'nin lideri Celal Bayar gibi siyasi tecrübe sahibi kişilerin oynadığı kritik rol dikkati çekmektedir. Tüm engellere rağmen Türkiye'nin demokrasi yolculuğu hedefe ulaşmaya kadar devam edecektir. Samuel Huntington'un tasnifine göre Türkiye II. Demokratikleşme Dalgası döneminde bunu gerçekleştirmiştir (Huntington, 1994: 27-28). Bu çalışmada, iktidar partisi ve muhalefet partisi arasındaki ilişkiler ekseninde Türkiye'nin demokrasiye geçiş sürecinin bir analizi yapılacaktır.

UZLAŞMA DÖNEMİ VE DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULUŞU

Değişen dünya düzeninin Türkiye’de ilk etkisini siyasal alanda gösterdiğini söylemek mümkün görünmektedir. O günlerde ülkenin kontrolünü elinde bulunduran İnönü, liberal demokrasiler tarafında yer almanın hem güvenlik ve hem de ekonomik bakımdan Türkiye’nin yararına olacağını bilincindeydi (Demirel, 2011: 42). Bu bakımdan, siyasal alanda da Batı ülkeleriyle bağlarımızı pekiştirecek ve bizi onlara yaklaştıracak düzenlemelerin yapılması gerekiyordu. Tam da bu noktada, Cumhurbaşkanı İnönü 1 Kasım 1945 tarihindeki Meclis açılış konuşmasında “*Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır*” (Aktaran Toker, 1990: 36) diyerek adeta yeni bir dönemin başlaması gerektiğine vurgu yapıyordu. Aslında, bu ifadelerden Cumhurbaşkanı İnönü’nün CHP içerisinde muhalif grubun lideri konumunda olan Celal Bayar ve onunla birlikte hareket eden arkadaşlarını parti kurma konusunda cesaretlendirdiği anlamını çıkarmak mümkün görünmektedir.

Çünkü o yıllarda CHP her ne kadar tek siyasal parti olsa da, bu partinin içerisinde bazı temel konularda farklı düşünen milletvekillerinin bulunduğunu söylemek gerekmektedir. Özellikle, 1945 yılının ocak ayında meclis gündemine gelen “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu” parti içerisindeki görüş ayrılıklarını net bir biçimde ortaya çıkarmış bulunmaktaydı. Parti içerisinde ekonomi ve özel teşebbüs konusunda liberal eğilimleri ile bilinen Adnan Menderes ve arkadaşları bu kanuna şiddetle muhalefet ettiler. İlerleyen süreçte, 1945 yılının haziran ayında CHP milletvekili olan dört kişi (Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan), kendi parti gruplarına siyasal tarihte “Dörtlü Takrir” olarak bilinen bir önerge vererek, 1924 Anayasasının öngördüğü demokrasinin tam olarak uygulanması gerektiğini talep etmişlerdi. O dönemde, kendi parti yönetimi tarafından sert bir tepki ile karşılanan bu kişiler muhalif tavırlarını basın organlarında yazı yazarak devam ettirince Celal Bayar dışında diğer üçü partilerinden ihraç edildiler. Bunlara, Bayar da önce milletvekilliğinden sonradan da CHP’den istifa ederek destek verdi (Karpat, 2021: 242). Her ne kadar Dörtlü Takrirciler partilerinden uzaklaştırılmış olsalar da İnönü aynı günlerde “*Bunu parti içerisinde yapmasınlar. Çıksınlar, karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye geçsinler...*” şeklinde cümleler sarf etmişti (Toker, 1990: 66-69). İşte, partiden ihraç edilen bu kişiler bu defa bizzat Cumhurbaşkanı İnönü tarafından yeni parti kurma konusunda teşvik edilmekteydiler.

İnönü açısından, hem CHP içerisinde hizipçilik yapanlardan kurtulmuş olacaklar, hem de muhalefet başta Bayar olmak üzere kendisinin güvendiği kişilerden oluşturulmuş olacaktı. CHP’nin onlardan beklediği ise resmi bir muhalefet partisi gibi davranarak hükümetin meşruluğuna destek sağlamalarıydı (Ahmad, 2014: 107). 1 Aralık 1945 tarihinde Bayar yeni bir parti kuracağını ilan ederek bu partinin “Kemalizm ve Tam Demokrasi” idealine bağlı olacağını belirtiyordu (Timur, 2020: 31). Bayar ve İnönü Cumhuriyet rejiminin temelini oluşturan laiklik, dış politika ve köy enstitüleri gibi, temel konularda benzer düşüncelere sahip bulunmaktaydılar. Zaten, Bayar Demokrat Parti’nin kuruluş sürecinde İnönü’ye partilerinin programını sunarak onun da onayı almıştır. Artık önlerinde herhangi bir engel kalmayınca Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar liderliğinde resmen kurulmuştur (Karpat, 2021: 247). Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, Atatürkçülüğünden hiç kuşku duyulmayacak bir kişi olan Celal Bayar’ın kişiliğine duyulan güven, çok partili siyasal hayata geçişte çok kritik bir rol oynayacaktır. Celal Bayar’ın parti kurma sürecinde CHP’nin yayın organı olan Ulus Gazetesi’nde onu yüceltici ve Atatürkçülüğünü öven yazılara rastlamak mümkündür (Özbudun, 2011: 34-35). Partinin kurulduğu ilk günlerde, CHP tarafından desteklenmesi ve fikri bakımdan çok da bir farkının olmaması nedeniyle, daha önce kurulmuş olan partileri hatırlatmakta ve muvazaa söylentilerine yol açmaktaydı.

Öte yandan, DP'nin kuruluş aşamasında homojen bir görünüm arz etmediğini belirtmek gerekmektedir. Parti, tüm CHP karşıtlarının toplandığı çevresel muhalifler koalisyonu görünümü arz etmekteydi. Bu koalisyonun içinde, muhafazakar düşünceye sahip insanlar, jandarma-tahsildar baskısından bunalmış köylüler, liberal demokratlar, solcular, ticaret burjuvazisinin temsilcileri, varlık vergisi nedeniyle tek partiye tepki duyan gayrimüslimler gibi çok farklı sınıflardan insanlar vardı. Bunların ortak özelliği CHP tek parti yönetimi tarafından dışlanmış kesimler oluşuydu. DP kurulduktan kısa bir süre sonra, kendisini tek parti rejimi tarafından ötekileştirilmiş hisseden kesimlerin gözdesi haline gelecekti. O güne kadar, yönetimde pay sahibi olamamış kesimlerin, yönetim kademelerine erişememiş milletin büyük çoğunluğunun partisi oldu (Özbudun, 2011: 36). CHP'nin tek parti dönemi politikalarına karşı, halkın büyük çoğunluğunu oluşturan her türden muhalefeti ittifakına dayalı bir siyasal şemsiye işlevi gördüğü kabul edilmektedir. Gerçekten de buna işaret edecek bir şekilde, DP zamanının ruhuna uygun bir ifade olan “Yeter, Söz Milletindir” sloganını üretmekte gecikmemiştir (Mert, 2007: 134-135).

Çok farklı kesimlerin meydana getirdiği partiyi yönetilebilmek ustalık ve tecrübe de gerektiriyordu. Bu bağlamda, Celal Bayar DP içerisindeki sertlik yanlılarını belirli bir süre frenleyebilmiş, bu kesimin partinin varlığını hazmedemeyen CHP'lilerin eline koz vermesini olabildiğince önlemeye gayret etmiştir. Bir yandan muvazaa iddialarını yalanlarken (Özbudun, 2016: 121), diğer yandan da DP'nin rejime tehdit oluşturmadığını anlatmaya çalışmak çok kolay bir iş değildi. Bayar, CHP'yi ürkütecek hareketlerden sakınmıştır. Çünkü geçmişteki Serbest Fırka tecrübesi hala hafızalarda yerini korumaktaydı.

Demokrat Parti'nin kuruluşunun ilk günlerinde Halkçılar ile Demokratlar arasındaki ilişkilerin dostça başladığını söylemek mümkün görünmektedir. Bunun temel nedeni ise Halkçılar Demokrat Parti'nin kırk elli yıl iktidara gelemeyeceğini düşünüyorlardı. Yani onlara göre, Demokrat Parti demokratik bir süs olmaktan ileri gidemeyecekti. Ne var ki, Demokrat Parti büyüdükçe Halkçıların dostça tavırları da değişmeye başlayacaktı. Kuruluş döneminin ilk üç aylık süresi içerisinde oldukça durgun bir parti imajı çizen DP ilerleyen süreçte yurdun dört bir yanında yankılanmaya başladı. İlk günlerinde bir muvazaa partisi mi sorusu sorulan partiye karşı zaman ilerledikçe güven artmaya başladı ve gerçek bir muhalefet partisi olduğuna inanılmaya başlandı. 1946 yılının bahar dönemine geldiği zaman DP memleketteki bütün muhalefeti kendi saflarına çekmeyi başarmış durumdaydı. Türkiye'nin dört bir yanındaki köyler ve kasabalarda tek parti döneminin uygulamalarından muzdarip hale gelmiş kitleler canla başla çalışarak partinin şubelerini açmaya koyulmuşlardı. DP'nin henüz parti olarak ilan edilmiş net bir programının bile olmadığı o günlerde, partinin biricik özelliği, CHP iktidarına muhalif olmasıydı. Böylesine hızlı bir büyüme trendi içerisine giren DP'nin kısa süre içerisinde CHP'ye meydan okuyabileceği, 1947 yılının başlarında yapılması gereken genel seçimlerde iktidarı bile ele geçirebileceği Halk Partililer tarafından kabul edilir olmuştu (Karpas, 2011: 248).

Çok partili siyasal hayata geçilirken, DP çeşitli toplumsal sınıfları harekete geçirmeyi başarmış bir görünüm arz ederken, CHP ise tek parti dönemi uygulamalarının bir sonucu olarak kitlelerden uzaklaşmış bürokratik bir kuruluş niteliği taşımaktaydı. Bu durumun bilincinde olan CHP yönetimi Mayıs 1946 tarihinde olağanüstü bir kurultay düzenleyip radikal kararlar almak durumunda kaldı. Bu Kurultay'da bizzat İnönü'nün teklifiyle, kendine daha önce 1938'de verilmiş olan “Değişmez Başkan” sıfatı kaldırılmış ve Türk tarihinde ilk kez tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiştir. Bununla birlikte, kurultaydan kısa bir süre sonra Basın Birliği Kanunu kaldırılarak, “*Matbuat Kanunu'nun Bakanlar Kurulu'na gazete kapatma yetkisi veren 50. Maddesi değiştirilerek bu yetki bağımsız mahkemelere devrediliyor ve ayrı bir kanunla da basın suçları affediliyordu...*” (Timur, 2020: 79). Açıkçası, CHP'nin anti-demokratik yasaları ortadan kaldırıp kendini yeni döneme hazırlama çabası içerisine girdiği söylemek mümkün görünmektedir.

Öte yandan, Cumhurbaşkanı İnönü DP'nin hızlı bir büyüme trendi yakalayıp seçimlerde kendileri için bir tehdit oluşturmaya başladığının farkındaydı. Bu nedenle, 1947 yılında yapılması gereken seçimleri DP'lilerin tüm itirazlarına rağmen 1946 yılına çekmekte bir tereddüt göstermedi (Ahmad, 2014: 108). TBMM, 10 Haziran 1946 tarihli oturumunda milletvekili seçimlerinin erkene alınıp 21 Temmuz günü yapılmasına karar verdi. Yine aynı günlerde CHP iktidarı seçim yasasında düzenleme yaparak tek dereceli seçim sistemi, açık oy-gizli sayım ve çoğunluk sistemini benimsedi. Ayrıca, yapılacak seçimlerle ilgili bir yargı güvencesi de bulunmuyordu. Halbuki DP'nin temel amacı ve beklentisi *“adil ve çok partili sisteme uygun bir seçim yasası”*nın çıkarılması idi (Gülen, 2023-24-25). Buradan anlaşılmaktadır ki, iktidar partisi muhalif parti ile eşit koşullarda bir seçimin yapılmasını istemiyordu.

DP'liler istedikleri şekilde bir seçim teminatı sağlanmadan, seçimlerin öne alınmasına şiddetle karşı çıkmaktaydılar. Zaten, eşit koşullarda bir yarışa imkan sağlamadığı için erkene alınarak 26 Mayıs 1946'da yapılmış olan yerel seçimleri boykot ederek katılmamışlardı (Turan, 2008: 80). Aynı zamanda hükümet, yeni yasalar uyarınca seçimlere katılmayı reddetmesi halinde DP'yi kapatmakla tehdit etmekteydi (Ahmad, 2015: 130). Parti içerisinde uzunca bir süre devam eden müzakerelerden sonra ise 1946 genel seçimlerine katılma kararı verdiler (Timur, 2020: 70). Böylece, Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili genel seçimlerinin yapılmasının önünde herhangi bir engel kalmamıştı.

1946 SEÇİMLERİ VE GERİLİM DÖNEMİ

Seçim kampanyası çok hızlı bir tempo ile başladı. Tüm muhalif kesimlerin akın akın DP'ye yöneldiklerini söylemek mümkün görünüyordu. Muhalefet adeta bir hürriyet seferberliği başlatmış bunun da lokomotifini olmak görevi DP'ye düşmüştü. Tek parti despotizmine karşı çıkan sınıfların önderliğini yapan DP ise dönemin ruhunu yansıtan *“Yeter, Söz Milletindir”* sloganı etrafında bu bloğu konsolide etmiş izlenimi vermekteydi. DP'nin önde gelen temsilcileri gittikleri seçim bölgelerinde muazzam kalabalıklar tarafından görülmemiş bir heyecanla omuzlara alınarak selamlanıyordu (Karpat, 2021: 255). Bununla birlikte, DP henüz yeni kurulan bir parti olduğu için 16 tane ilde seçime girememişti. Aslında, Demokratlar 1946 genel seçimlerinde hiç kazanma şansları olmadığını bilerek mücadele etmek durumunda kaldılar. Seçim başarısı için tarafsız olması gereken devlet bürokrasisi tamamen CHP'nin kontrolünde hareket ediyordu (Ahmad, 2015: 130).

Partinin bir takım temel taşı olarak kabul edilen isimler vardı ki, esas amaç bu isimlerin Meclise girmesini sağlamaktı. İsmet Paşa gibi güçlü bir figürün karşısında partilerinin içerisinde de bu tür adaylar olmasına önem veren parti Mareşal Fevzi Çakmak'ı kendi listelerinden bağımsız aday olarak seçimlere girmeye ikna etmişlerdi. Diğer dikkat çekici isimler ise Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan idiler. Bu isimlerin mutlaka Mecliste olması isteniyordu ve o dönemki seçim sistemi imkan verdiği için birkaç şehirden aday gösterildiler. Bu kapsamda da partinin ağır toplarından birisi olan Adnan Menderes, Aydın, Manisa ve Kütahya'dan aday gösterildi. Menderes Kütahya'dan aldığı oylarla TBMM'ye girme imkanına kavuştu (Toker, 1990: 120).

DP'liler 1946'da seçim propagandaları sırasında CHP iktidarının pek çok uygulamasını eleştirmekle birlikte, üzerinde en sık durdukları husus devlet başkanlığı sıfatını taşıması nedeniyle tarafsız olması gereken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün CHP genel başkanlığını bırakmamış olmasıydı (Gülen, 2023: 29). Gerçekten de 1946 seçimleri süreci boyunca her yerde İsmet Paşanın etkisi hissediliyordu öyle ki *“CHP oy pusulalarının üzerinde İsmet İnönü'nün fotoğrafı vardı. İktidar o noktada pek titizdi. Aman, basit vatandaş aldatılmasın, İsmet Paşaya ait oy pusulası yerine başkasını kullanmasın. Onun için CHP pusulalarını Milli Şefin portresi ile resmetmişlerdi”* (Toker, 1990: 121). Açık oy gizli tasnif yöntemi ile ve yargı güvencesinden yoksun olarak yapılan 21 Temmuz 1946 genel seçimleri CHP'nin iktidarda kalmasıyla sonuçlanmış, ancak pek çok yerde oylar DP'den alınıp CHP'ye aktarılmıştır. Bu

seçimlerde CHP 395 milletvekili çıkarırken DP ise 66 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Her türlü engelleme ve hileye rağmen DP, kuruluşundan kısa bir süre sonra %13 gibi dikkate değer bir oy oranı elde edebilmiştir (Yanık, 2023: 36). Seçim sonuçları değerlendirildiğinde, CHP'nin her ne kadar iktidarını koruduğunu söylemek mümkün görünse de halk tarafından eskisi kadar desteklendiğini söyleme imkanı bulunmamaktadır.

Seçimlerden sonra oluşan yeni TBMM 5 Ağustos 1946 tarihinde toplanıp İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçmiştir. Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra yemin töreni için TBMM'ye davet edilen İnönü DP'lilerin sessiz protestosu ile karşılaşmıştır. Çünkü İnönü'nün girişi esnasında DP'liler ayağa kalkmamışlar ve alkışlamamışlar, İnönü'yü tebrik etmeden salondan ayrılmışlardır. Buna karşın, DP'nin İnönü'ye yönelik bu tutumu, CHP tarafından büyük tepkiyle karşılanmış ve kınanmıştır (Gülen, 2023: 30-33). İlk kurulduğu günlerde DP ile CHP ilişkilerinin çok sağlıklı başladığını söylemek mümkün görünmektedir. Fakat 1946 Seçimlerinde DP'nin uğradığı haksızlıklar siyasal atmosferin yükselmesine neden olmuş ve ilişkilerin bozulma sürecini başlatmıştır.

Yeni dönemin başlamasıyla yeniden Cumhurbaşkanı seçilen İnönü, hükümeti kurma görevini sertlik taraftarı bir kişi olan Recep Peker'e verdi. Bu tercih zamanın ruhuna uygun bir tercih olarak kabul edilmemektedir. Çünkü Recep Peker'in tek partili sistem ve şef yönetimi taraftarı olduğu hem iktidar hem de muhalefet cepheleri tarafından bilinen bir gerçekliktir. Böyle zihniyete sahip bir kişinin başbakan olması meclisin muhalefet kanadında demokrasinin geleceği konusunda ciddi bir şüphe yaratıyordu (Yanık, 2023: 37). Şüphe yaratan bir başka husus ise Peker'in DP hakkındaki olumsuz görüşleriydi, Ona göre *“DP gerçek niyetini gizlemeye çalışıyordu. DP'nin amacı bir halk ihtilali gerçekleştirmektir. İnkılabı ve laikliğe karşıydı. Mürtecilerin toplandığı bir parti haline gelmişti. Tıpkı geçmişte olduğu gibi...”* (Koçak, 2017: 57). Bu nedenle, DP'nin Recep Peker ile bir türlü yıldızı barışmayacaktı.

18 Aralık 1946 günü Recep Peker Hükümeti'nin bütçesinin TBMM'de görüşülmesi esnasında eleştirel bir konuşma yapan Menderes'e cevap vermek üzere öfkeli bir şekilde kürsüye gelen Peker'in *“Menderes'in sesinden kötümser ve psikopat bir ruhun seslenişini duyduğunu...”* ifade eden sözleri üzerine DP'liler TBMM'yi terk etmişlerdir. Demokratlar, Peker'in sözlerini geri almaması ve Menderes'ten özür dilememesi halinde TBMM'ye geri dönmeyeceklerini belirtmekteydiler (Gülen, 2023: 38). Açıkçası, Peker'in muhalefete yönelik yaptığı bu sert söylem, İnönü'nün o günlerdeki uzlaştırıcı söylemi ile çelişmekteydi. İnönü iki partinin birbiri ile ahenkli bir şekilde çalıştığını ve gerektiğinde iktidarın muhalefet partilerine verilebileceğine vurgu yapmaktaydı. Belli bir süre oturumlara katılmayan DP'liler İnönü ile yaptıkları birkaç görüşmeden sonra böyle bir olayın tekrarlanmayacağına dair güvence aldıkları için TBMM'ye geri dönmüşlerdi (Karpat, 2021: 271).

Öte yandan, DP kendilerine yapılan haksızlıklara karşı etkili bir cevabı kuruluşundan 1 yıl sonra, yani 7 Ocak 1947 tarihinde düzenlediği Büyük Kongresinde verecek ve iktidarla muhalefet arasındaki ayrışma ilk kez bu kadar keskin bir noktaya ulaşacaktı. Kongre'de aynı zamanda parti içerisinde ılımlılar-aşırılar şeklinde bir ayrımın varlığı da net bir biçimde ortaya çıkmıştı. Fakat bu kongreyi esas önemli kılan olay ise *“Hürriyet Misakı”* olarak adlandırılan bir belgenin kabul edilmiş olmasıdır. Bu belge ile anayasa ve temel haklara aykırı kanunların kaldırılması, mevcut seçim kanununun dürüst seçim yapılmasını sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve Devlet Başkanlığı ile Parti Genel Başkanlığı'nın tek bir kişide toplanmaması talep edilmekteydi. Şayet, bu talepler CHP iktidarı tarafından yerine getirilmezse TBMM'yi boykot edecek ve hatta sine-i millete gideceklerdi (Bilici, 2023: 223). O dönemin şartları dikkate alındığında bu boykot ve sine-i millet tehdidi oldukça etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. Çünkü 1946'da oy pusularındaki hileler yüzünden meşruiyeti kuşkulu hale gelmiş bulunan Peker Hükümeti, halkın ve dış dünyanın kendisini demokrasi karşıtı gibi

görmesini göze alamazdı (Zürcher, 2011: 314). Ayrıca, çekilme taktiği, CHP Meclis'te tek başına kalacağı için, iktidar cenahının demokrasi istemediği şeklinde yorumlanacak ve ağır eleştirilere yol açacaktı (Bilici, 2023: 223).

1947 yılının haziran ve temmuz aylarında DP Genel Başkanı Celal Bayar ile Başbakan Recep Peker arasında şiddetli polemiklerin gerçekleştiği bir süreç yaşandı. Tarafların birbirlerine karşı suçlamalarının dozu gittikçe artıyordu (Yücel, 2001: 68) ve iki parti arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmişti (Zürcher, 2011: 314). Öte yandan, her iki parti de bir iç kavga döneminden geçiyordu. Partilerin içerisinde ılımlı liderliğin politikalarına meydan okuyan aşırı gruplar bulunmaktaydı. CHP içerisindeki aşırılar, İnönü'nün yatıştırma politikasına son verilmesini istiyorlardı. DP'liler arasındaki aşırılar ise, Bayar-Menderes grubunun "pazarlık politikasından" vazgeçmesini istemekteydiler. Kendi aşırılarının sürekli baskısı altında kalmış olan her iki parti de birbirlerine karşı zaman zaman çok sert politika yürütme gereği duyuyordu (Ahmad, 2010: 42).

İki tarafın birbirlerine karşı tutunmuş olduğu sert tavırlar çok partili düzenin sürdürülüp sürdürülmeyeceğine yönelik endişeleri de beraberinde getirmekteydi (Eroğul, 2013: 181). Gerilimi artıran diğer bir husus ise, 6 Nisan 1947 tarihinde yapılan İstanbul'daki ara seçimlerin ve 30 Mayıs 1947'de yapılan muhtarlık seçimlerinin DP tarafından boykot edilmesi olayıydı. Bununla birlikte gerilimlerin yaşandığı o günlerde her iki parti içerisinde yer alan ve etkili konumlarda bulunan ılımlı görüşleriyle bilinen bazı kişiler ise uzlaşma görüşmeleri yapmaktaydı. CHP'li Nihat Erim ve DP'li Fuat Köprülü partiler arasındaki ilişkileri değerlendirip her iki taraf içinde uzlaşmanın gerekli olduğu konusunda görüş birliğine vardılar. İlimliler arasındaki görüşmeler ve İnönü'nün bunlara vermiş olduğu destek, özellikle de Recep Peker'in başını çektiği CHP içerisindeki aşırılar grubunun etkinliğini kısa bir zaman dilimi içerisinde azaltacaktı (Ahmad, 2010: 43). Cumhurbaşkanı İnönü muhalefetle uzlaşmak gerektiğine inanıyor ve iki parti arasındaki gerginliğin, çok partili hayatın geleceği açısından büyük tehlike oluşturduğunun farkındaydı (Tetik, 2023: 71). Bu bağlamda, yaşananlara seyirci kalmayıp inisiyatif kullanmaya karar veren Cumhurbaşkanı iki parti arasında hakemlik için harekete geçti.

12 TEMMUZ BEYANNAMESİ VE RESTORASYON

İsmet İnönü, 7 Haziran 1947'de muhalefet liderlerini çağırarak görüşmelere başlamış ve daha sonra da bu görüşmelerini DP'liler ve hükümet sorumlularıyla bazen ayrı ayrı bazen de birlikte yaptığı toplantılarla devam ettirmiştir. Bu görüşmeler esnasında İnönü, her iki tarafın iddialarını ve bu iddialar karşısındaki yanıtlarını dinleyerek partilerüstü bir hakem rolü oynamaya gayret göstermiştir (Timur, 2020: 75). İnönü ile yapılan görüşmelerde hükümet tarafı DP'yi halkı ayaklanmaya kışkırtmakla suçlarken, DP'liler ise hükümeti veya onun bazı temsilcilerini zorbalıkla suçlamıştı. İnönü hükümetin iddiasını mesnetsiz, DP'lilerin iddialarını ise abartılı olarak yorumlamıştı (Lewis, 2017: 411).

Bu bağlamda, İnönü 12 Temmuz 1947 tarihinde bir beyanname yayınlarak gerilimi önemli ölçüde ortadan kaldırmayı başardı. İnönü "*İhtilalci değil kanuni usuller içerisinde çalışan muhalefet partisinin, iktidar partisinin sahip olduğu imtiyazlara sahip olması gerektiğini, kendisini devlet başkanı olarak her iki partiye karşı aynı derece sorumlu gördüğünü, idarenin huzur ve asayişini sağlama görevinin tartışılmayacağını, ancak kanunlara uygun olarak kurulmuş siyasal partilere karşı tarafsız ve eşit davranmasının siyasal hayatın güvenliğinin temel şartı olduğunu, muhalefetin güven içinde ve iktidarın kendisini ezeceğinden korkmaksızın çalışacağını, karşılaşılan güçlüklerin çoğu zaman psikolojik nitelikte olduğunu vurgulamıştır*" (Aktaran Özbudun, 2011: 118). Bu bildiri ile çok partili dönemin devamının sağlandığını söylemek mümkün görünmektedir. Bununla birlikte bu beyannamenin en az iç dinamikler kadar dış dinamiklerin de etkisiyle yayınlandığına dair görüşler

ileri sürülmektedir. Sovyet tehditleri nedeniyle var gücüyle Batı ittifakına yaklaşan Türkiye bu ısrarlı isteği sonucunda Truman Doktrini çerçevesinde askeri yardım alacaktı fakat bu doktrinin yürütülebilmesi için, Amerikan kamuoyunun Türkiye'nin demokratik bir yönetime gittiğine inandırılması gerekiyordu. Truman Doktrini'nin sonucu olan Türk-Amerikan Askeri İşbirliği Antlaşması da 12 Temmuz Beyannamesinin yayınlandığı aynı gün imza edilmiştir (Eroğul, 2013: 182). Bu iki olayın aynı gün gerçekleşmesi ister istemez aralarında bir bağlantı olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

Öte yandan, bu beyannamenin her iki parti üzerinde de önemli sonuçlara yol açtığını belirtmek gerekmektedir. Bu yüzden, DP Genel İdare Kurulunda sert tartışmalar yaşandı. Parti içerisinde “aşırılar” diye adlandırılan grubun içerisinde bulunan Hikmet Bayur ve Kenan Öner gibi isimler DP'nin asıl işlevinin tek parti despotizminin ortadan kaldırılması olduğunu öne sürerek CHP ile uzlaşmaya varılmasının büyük bir hata olduğunu savundular. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün başını çektiği ve Bayar tarafından da desteklenen “ılımlılar” grubu ise 12 Temmuz Beyannamesinden ve iktidar partisi ile uzlaşılmasından yana tavır koydular (Yücel, 2001: 68). Demokrat Parti içerisindeki aşırılar-ılımlılar ayrışması ilerleyen süreçte devam etti ve 1948 yılına gelindiğinde bir grup milletvekili partilerini hükümet karşısında yetersiz kalmakla suçlayarak DP'den ayrılıp Millet Partisi'ni kurma yoluna gittiler (Lewis, 2017: 412). Partinin Onursal Genel Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak olurken, genel başkanlığına ise Hikmet Bayur getirildi. Fevzi Çakmak 22.07.1948 günü gazetelerde yayınlanan “Türk Milletine” başlıklı bildirisinde, bu partiyi neden kurma gereksinimi duyduklarını izah etmeye çalışarak, “...*Demokrat Parti'nin güçlü bir muhalefet yapamadığını, sadece halkı oyaladığını işte bu eksikliği tamamlamak için Millet Partisi'nin kurulduğunu...*” ifade ediyordu (Goloğlu, 2024: 303-304).

Bu bildirinin CHP içerisinde de radikal değişimlere neden olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bu beyannameyle İnönü muhalefet partisine de CHP ile eşit hareket hakkı tanıdığını ilan ediyordu. Böylece, CHP içerisindeki devletçi kanat artık eski gücünde olamayacaktı. Beyannameden sonraki süreçte Başbakan Peker'in olası istifası kulislere konuşulmaya başlanmıştı. Çok geçmeden, istifanın gerçekleşmesini sağlayan olay ise, parti-hükümet ilişkileri hususunda yaşanan bir tartışma olacaktı. Recep Peker, eylül başından itibaren yapılan tartışmalarda başbakanlığın yanı sıra CHP'nin Genel Başkan Vekilliğini de elde etmeyi amaçlıyordu. Bu ise 1930'lu yılları akla getiriyor ve onun parti-devlet bütünleşmesini arzuladığı şeklinde yorumlanıyordu. CHP içerisindeki ılımlı kanadın temsilcisi konumunda olan ve İnönü'nün de desteğini alan genç bir siyasetçi olan Nihat Erim Başbakan Peker'e eleştiriler yöneltiyordu (Uslu, 2015: 368). Peker, İnönü tarafından hoş görüldüğü aşikar olan ılımlı kanadın eleştirilerine cevap vermek ve muhalif sesleri susturmak amacıyla kabinesinde değişime gitmek durumunda kaldı (Aydemir, 2021: 411). Ne var ki, her geçen gün parti içerisindeki gücünün azaldığını fark eden Peker 9 Eylül 1947 tarihinde istifa etmek zorunda kalmıştır (Uslu, 2015: 368).

Seçimlerin yapıldığı 21 Temmuz 1946 tarihi ile İnönü'nün demecinin yayınlandığı 12 Temmuz 1947 arasında geçen devre, Türkiye'de çok partili sistemin yerleştiğini ispatlayan en önemli zaman dilimi olarak kabul edilmektedir. Bu beyannameden sonra muhalefet partileri, hem hareket serbestisi hem de CHP ile eşitlik kazanmış oldular (Karpat, 2021: 265). Bununla birlikte, bu bildiri her iki parti içerisinde de ciddi sıkıntılara yol açmış olsa bile Türk demokrasisi yoluna yıkılmadan devam edecekti.

YENİDEN UZLAŞMA VE 1950 SEÇİMLERİ

12 Temmuz sonrası dönemde Recep Peker'in istifası nedeniyle hükümeti kurma görevini ılımlı kanadın üyelerinden biri olan Hasan Saka üstlendi. Liberal eğilimli ve siyaset tecrübesi oldukça fazla olan Hasan Saka'nın kabinesinde birçok yeni sima bulunuyordu. Bu bakanların hiçbiri tek parti taraftarı değillerdi. Peker döneminde gerginleşen iki parti arasındaki ilişkiler Saka'nın başbakan olmasıyla bahar havasına dönüyordu. 10 Eylül 1947 yılında kabinesini kuran Hasan Saka selefi Peker'den farklı bir kişiliğe sahipti. O gayet yumuşak mizaçlı olup sadece İnönü'nün emirlerini yerine getiren bir başbakan olmayı tercih ediyordu (Yeşilyurt, 2016: 148). Öte yandan, Cumhurbaşkanı İnönü 14 Eylül'de ülke gezisine çıkmış ve yaptığı konuşmalarda *“yerel bürokrasi ve parti örgütlerinden tarafsız olmalarını ve muhalefet partisine adil davranmalarını”* isteyen konuşmalar yapmıştı. Bu konuşmalardan oldukça memnun olan DP ise İnönü'ye jest yaparak 26 Eylül'de Ankara'ya dönüşünde onu karşılamak için istasyona bir heyet gönderdi (Ahmad, 2010: 46). İnönü ile DP arasındaki ilişkiler hiç olmadığı kadar iyi bir görünüm arz ediyordu.

Bununla birlikte, Hasan Saka ile DP parti arasındaki bahar havası çok uzun ömürlü olmayacaktı. Başbakan Saka'nın her ne kadar liberal fikirlere sahip bir kişilik olsa da Türkiye'nin beklediği demokratikleşmeyi gerçekleştirebilecek güçlü iradeye sahip olmadığı ortaya çıktı. Dahası, ülkedeki ekonomik sıkıntılar ve yokluklar nedeniyle onun kurduğu kabinenin ömrü çok uzun ömürlü olmadı ve kabinde geniş çaplı bir revizyon gerçekleşti. II. Hasan Saka Hükümeti 10 Haziran 1948 günü görevine başladı (Yeşilyurt, 2016: 149). CHP içerisindeki ılımlı hizbin önde gelenlerinden Nihat Erim de bu hükümette başbakan yardımcılığını üstlenmişti. Yeni hükümet meclisten güvenoyu alsa bile ciddi bir başarıya imza atamadı (Akıncı, 2021: 75). Aslında DP'liler de bu hükümetten pek fazla ümitli değillerdi. Bayar II. Hasan Saka Hükümetinin de günden güne kötüye giden ekonomik durumu düzeltmeyeceğini ifade ediyordu.

Öte yandan, yine bu dönemde, DP'nin kurulduğu günden itibaren iktidar ve muhalefet partileri arasındaki başlıca gerilim noktalarından birisi olan seçim kanunu yeniden düzenlendi ve yeni kanun 9 Temmuz 1948 tarihinde kabul edildi. Yeni seçim yasası, gizli oy-açık sayım esasını getirse de yargı denetimi içermediği için DP'liler tarafından benimsenmedi (Uslu, 2015: 371). Yeni yasalaşan seçim kanun demokratik olmadığı için DP'liler 17 Ekim 1948 yılında yapılan ara seçimleri boykot ettiler. DP'den ayrılanlar tarafından kurulan Millet Partisi de bu seçim kanunu ile seçimlere girmeyi reddettiği için CHP tek başına seçimlere girmek durumunda kaldı (Akıncı, 2021: 77). Ayrıca, başta ekonomik sorunlar olmak üzere pek çok sorunla boğuşmak zorunda kalan ve çoğu zaman yetersiz kalan Başbakan Saka 15 Ocak 1949 tarihinde istifa etti. Yerine ise İslamcı eğilimleri ile bilinen Şemsettin Günaltay Başbakanlık makamına oturdu.

Günaltay döneminde CHP'nin izlediği politikalar bu parti ile muhalefet partisi arasındaki buzların erimesini sağladı. Bununla birlikte, CHP yaklaşan 1950 seçimlerinin etkisiyle halktan oy alabilmek için geçmişten beri uygulamakta olduğu sert politikaları terk etmeye başladı. Özellikle, laiklik anlayışında radikal bir kopuşun gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Günaltay'ın Başbakanlığı döneminde Ankara'da bir ilahiyat fakültesi kurulmuş ve imam-hatip kurslarının açılmasına imkan tanınmıştır (Uslu, 2015: 372). Yine bu bağlamda, seçimlerde muhafazakar kesimlerin oylarını alabilmek için uzun zamandır yasak olan türbe ziyaretleri serbest hale getirildi. İki partinin politikaları arasındaki mesafenin oldukça daraldığı bir süreç yaşanmaya başladı.

Öte yandan, muhalefet partisi de 20 Haziran 1949 tarihinde 2. büyük kongresini yaptı. Millet Partisi'nin danışıklı muhalefet eleştirisinin baskısı altına kalan DP, bu kongresinde *“Milli Teminat Andı”* isimli bir bildirgeyi kabul etti. Bu belgede *“Seçimlerde millet iradesinin serbestçe kullanılmasını sağlamak zorunludur. Oylara el atılırsa, yurttaşlarda yasal haklarını savunma*

durumunda kalacaklardır. Ancak bu savunma yasal yollardan yapılmalıdır. Ne var ki yurttaşları bu durumda bırakan yönetim de milletin husumeti ile karşılaşacaktır” deniliyordu (Goloğlu, 2024: 353). DP’nin bu eleştirilerine Gönaltay Hükümeti çok sert yanıt vermekten kaçınarak uzlaşma sürecinin devam etmesini tercih etti.

1950 genel seçimleri yapılmadan önce, 16 Şubat 1950 tarihinde, hükümet ve muhalefetin katılımıyla DP’nin neredeyse tüm itirazlarını giderecek yeni bir seçim yasası kabul edildi (Akıncı, 2021: 90). Bu seçim yasası gizli oy-açık sayım ilkesinin yanında muhalefet partisine de devlet radyosundan eşit oranda propaganda yapma imkanı tanıyordu. Kabul etmek gerekir ki o günün koşullarında en etkili kitle iletişim aracı radyo idi. Yine bu yasa ile seçimin tüm evreleri yargı güvencesi altına alınmıştı. Açıkçası Şemsettin Gönaltay hükümetinin seçimin adil bir ortamda ve adil yöntemlerle yapılabilmesi için gereken çabayı gösterdiği kabul etmek gerekmektedir. Bu nedenle, seçimler arifesinde iktidar-muhalefet ilişkilerinin önemli ölçüde normalleştiği bir süreç yaşanmıştır (Demirel, 2011: 97).

Belki de iki parti arasındaki tek anlaşmazlık noktası, CHP seçimi kazanacağını düşündüğü için seçim sistemi olarak “çoğunluk sistemi”ni tercih ediyor olmasıydı. DP ise “nispi temsil sistemi”ni uygulanmasından yana bir görüş benimsemişti. Ne var ki, oylama da CHP Meclis çoğunluğuna sahip olduğu için “çoğunluk sistemi” kabul edildi (Çavdar, 2008: 14-15). CHP’liler kendilerinden o kadar emin görünüyorlardı ki, DP’ye birkaç milletvekili vermeyi düşünüyorlardı (Ahmad, 2014: 109). Hatta CHP’liler 1950 seçimlerini kazanacaklarına yüzde yüz inandıkları için güçler ayrılığı ilkesini göz ardı ederek Meclise çok geniş yetkiler veren ve “çoğunlukçu demokrasi” anlayışına göre hazırlanmış olan 1924 Anayasasını değiştirme gereği bile duymadılar.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler oldukça sakin bir ortamda gerçekleşti. Türk Milleti sandıklara hücum etti ve %89 gibi çok yüksek bir katılım oranı ortaya çıktı. Açıkçası, neredeyse hiç kimse 27 yıllık CHP iktidarının serbest seçimler yoluyla devrilebileceğine inanmıyordu. Ancak, sandıklar açılmaya başlayınca DP’lilerin bile beklemediği derecede onların lehine sürpriz sonuçlar gelmeye başladı. Seçim sonuçları netleştğinde DP %53.3 oy oranıyla 408 milletvekili CHP ise %39.9 oy oranıyla 69 milletvekili kazanmıştı. DP’liler bu zaferi “Beyaz İhtilal” olarak nitelendirilip sevinç gösterileri yapmakta iken 14 Mayıs akşamı CHP’nin seçimleri kaybedeceği anlaşıncı bazı komutanlar İnönü’yü ziyaret ettiler ve eğer isterse bu seçimleri iptal ettirip Meclisi dağıtabileceklerini söylediler (Yücel, 2001: 79). Fakat bu istek İnönü tarafından kabul görmeyince demokrasiye geçişin önüne set çekebilecek son bir engel de bu şekilde bertaraf edilmiş oldu.

SONUÇ

İç ve dış dinamiklerin etkisi ile bir muhalefet partisinin kurulması bizzat tek parti döneminin en önemli aktörü İsmet İnönü tarafından teşvik edilmiştir. Ancak, muhalif partinin devrimleri tehlikeye düşürmeyecek, temel konularda CHP’den çok uzak düşünmeyen kişiler tarafından kurulması istenmiştir. Bu bağlamda, kurulmasına izin verilen DP’nin iktidar alternatifi değil, denetleyici bir parti olması arzu edilmiştir. DP planlandığı gibi CHP’yi denetleyecek bir parti olarak kalsaydı, iki parti arasında çok fazla sorun çıkmayacaktı. Ancak, halktan teveccüh görüp kısa zaman içerisinde iktidar alternatifi haline gelince iki parti arasındaki gerilimin arttığını söylemek mümkün görünmektedir. Türkiye, 1946 yılında çok partili genel seçimleri yaparak şeklen demokratik yaşama adım atmış görünmektedir. Bununla birlikte, bu seçimlerin yargı güvencesinden yoksun bir şekilde açık oy-gizli sayım usulü ile yapılmış olması gerçek anlamda demokrasiye geçiş olmadığı sonucunu doğurmaktadır. 1946 seçimlerinde muhalefet partisi olan DP’nin pek çok yerde hakkının yendiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Bunun bilincinde olan DP hakkını savunmak amacıyla bundan sonraki süreçte daha etkili muhalefet yapmaya başlamış iktidar partisi de buna sert cevaplar vermiştir. Seçimler sonrası süreçte iki parti arasındaki ilişkilerin günden güne sertleşip kopma noktasına geldiği bir zamanda Cumhurbaşkanı İnönü duruma müdahale edip 12 Temmuz 1947 Beyannamesini yayınlayarak demokrasinin raydan çıkmasını engellemiştir. Bu beyanname, hem CHP ve hem de DP içerisinde çoktan beridir var olan hiziplerin (ılımlılar-sertlik yanlıları) net şekilde ortaya çıkışını sağlamıştır. Her iki partide de genel başkanlarının desteğini alan ılımlı kanatlar partilerindeki bu mücadeleden galip çıkınca Türk demokrasisinin önündeki büyük engellerden birisi daha kalkmıştır. İnönü ve Bayar gibi sağduyulu siyasetçilerin çabaları ile Türkiye'nin demokrasi yolculuğu devam ederek iki parti arasında yeniden bir uzlaş köprüsü kurmak mümkün olabilmiştir. Beyanname sonrası dönemde her iki partide de ılımlı gruplar yönetimde oldukları için partiler arasında ortaya çıkan sorunlar müzakereler yoluyla çözülebilmiş ve 14 Mayıs 1950 genel seçimlerini yapmak mümkün olmuştur. Bu seçimler, 1946'dan farklı olarak huzur içinde yapılan, dürüst ve şaibesiz seçimler olarak tarihteki yerini almıştır. Türkiye'nin gerçek anlamda demokrasiye geçtiğini tescilleyen seçimler olarak kabul edilmektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Türkiye dünya devletleri ile karşılaştırıldığında II. Dünya Savaşı sonunda ve nispeten erken bir dönemde demokrasiye geçişi barış ortamı içerisinde gerçekleştirmiş başarılı bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Ne var ki, ilerleyen süreçte demokrasinin yerleşmesi ve sürdürülmesi konusunda Türkiye'nin aynı başarıyı sürdürebildiğini söylemek mümkün olmayacaktı.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye*. (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. (S.C. Karadeli, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F. (2015). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Y. Alagon, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aydemir, Ş.S. (2021). *İkinci Adam 1938-1950*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Armaoğlu, F. (2023). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Bilici, İ. (2023). *Türk Siyasal Hayatında Siyasi Fikir Temelleri*. İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Çavdar, T. (2008). *Türk Demokrasi Tarihi-1950'den Günümüze* Ankara: İmge Yayınevi.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eroğlu, C. (2013). Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971. I. C. Shink & E.A. Tonak (Der.) *Geçiş Sürecinde Türkiye İçinde* (s.173-231). İstanbul: Belge Yayınları.
- Goloğlu, M. (2009). *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gülen, A. (2023). *İnönü ve Demokratlar 1946-1960*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Huntington, S. (1994). *Üçüncü Dalga*, (E. Özbudun, Çev.) Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Karpat, K. (2011). *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2021). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koçak, C. (2017). *Demokrat Parti Karşısında CHP İstanbul*: Timaş Yayınları.
- Lewis, B. (2017). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (B.B. Tuna, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mert, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Kitaplar
- Özbudun, E. (2011). *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Özbudun, E. (2016). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tetik, İ. (2023). *Demokrat Parti Dönemi ve Türk Siyaseti (1946-1950)*. Ankara: Liman Yayınevi.
- Timur, T. (2020). *Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toker, M. (1990). *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turan, A. E. (2008). *Türkiye'de Yerel Seçimler*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uslu, A. (2015). Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi (1945-1950) G. Atılğan & C.Saraçoğlu & A.Uslu (Der.) *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat İçinde* (s.341-387). İstanbul: Yordam Kitap.
- Yanık, Ş.G. (2023). *Türkiye'de Merkez Sağın Kuruluşu*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yeşilyurt, S. (2016). *Türkiye'nin Başbakanları*. Ankara: Kültür-Sanat Yayınları.
- Yücel, S. (2011). *Demokrat Parti*. İstanbul: Ülke Kitapları.
- Zürcher, E.J. (2011). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Y. Saner, Çev.) Ankara: İletişim Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

It is possible to say that there has been a deep-rooted parliamentary tradition in Turkish political life since the Ottoman Empire. With the declaration of the Second Constitutional Era in 1908, multi-party elections were held for the first time. When we look at the process after the declaration of the Republic, we see that there were two attempts to transition to a multi-party system, first in 1924 and then in 1930.

On the other hand, the 1930's were a period when the world experienced a major economic crisis and concerns about the outbreak of a world war increased. For these two reasons, authoritarian tendencies grew stronger. This situation also affected Türkiye and there was a regression in terms of democratic freedoms. At the end of World War II, which took place between 1939 and 1945, a new world order began to be established. In this context, the Republic of Türkiye was faced with a choice. Türkiye would either be in the Western Alliance or it would be on the side of the Soviet Union, which demanded the straits and some provinces in Eastern Anatolia. Undoubtedly, Türkiye acted rationally and preferred to be on the western side. Since Türkiye was a country experiencing significant economic problems in those years, it needed (economic and military) aid from the United States. In addition, the Soviets desire to spread communism posed a risk for countries such as Greece and Türkiye. The United States, on the other hand, did not want to allow the spread of communist ideology in this region. In this respect, it seems possible to say that the interests of both the Western bloc and Türkiye overlap. Türkiye attempted to integrate its political system into the Western bloc in order to establish closer relations with it and to strengthen its security. Moreover, the wealthy capitalist class in the country, as well as the broad masses of the people who were overwhelmed by the pressures of a single-party regime, desired a more liberal system. As a result of all these factors, Türkiye transitioned to a multi-party political system in 1946. It is necessary to accept that an implicit (tacit) cooperation had been established between the Democrat Party, which emerged as an opposition party before the elections, and the Republican People's Party, which was the ruling party. In fact, when we look at the founders of the DP, we see that these names had previously engaged in politics within the RPP. However, due to both the nature of politics and the frauds committed in the 1946 elections, which the RPP won, the ties between the two parties sometimes came to the point of breaking. In this context, President İnönü took the initiative and tried to prevent the interruption of democracy. In particular, on July 12, 1947, he gathered the leading figures of both the RPP and the DP and had a declaration published, declaring that he kept an equal distance from both parties.

This declaration was met with emotion by the opposition party, while it led to identity gaps on the RPP side. On the other hand, the pro-efficiency factions within both parties eliminated various obstacles to weaken democracy. However, both İnönü and DP leader Bayar managed to pacify this storm-like movement within their own parties. In this process, İnönü and Bayar's belief in democracy and their conciliatory attitudes played a critical role. Thanks to the good opportunities established between the two parties prior to the 1950 elections, a significant consensus was reached regarding election security and the election system. The 1950 elections took their place in history as truly honest and democratic elections. In a sense, Turkish democracy reached its goal by struggling.

In this study, the ups and downs of the relations between the Republican People's Party and the Democrat Party between 1946 and 1950 will be analyzed. In addition, the actors who contributed to the successful transition to democracy in 1950 will be emphasized.